

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

© Журавльова І.В., 2007

Досліджено теоретичні та науково-методологічні аспекти створення та функціонування систем моніторингу інтелектуального капіталу підприємства.

Theoretical and scientific – methodological aspects of foundation and functioning of monitoring systems of the enterprise intellectual capital are investigated.

Постановка проблеми

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується як перехідний етап від індустріального до інформаційного суспільства. Розвиток світових процесів відбувається зростаючими темпами, що потребує від системи управління розбудови такого інформаційного забезпечення, яке задовольнило б потребу в повній, об'єктивній, актуальній та всебічній інформації про перебіг подій і тенденцій розвитку бізнес-процесів. Це вимагає перебудови засад інформаційної діяльності та створення систем моніторингу для компетентного всебічно зваженого підходу до підготовки і прийняття управлінських рішень. Крім того, провідна роль та економічне значення інтелектуального капіталу в розвитку сучасного суспільства перевели питання управління цим видом капіталу в розряд пріоритетних напрямів економіки підприємства. Це зумовлює актуальність теоретичного спрямування дослідження методологічних та прикладних аспектів створення та функціонування систем моніторингу інтелектуального капіталу підприємства.

Загалом під моніторингом розуміють контроль визначених параметрів (які повинні зберігатися в заданих межах) для досліджуваного об'єкта або деякої їхньої сукупності. Система моніторингу інтелектуального капіталу виконує функцію зворотного зв'язку та дає змогу контролювати систему управління інтелектуальним капіталом, стежити за досягненням цільових показників, отримувати необхідну інформацію про стан інтелектуального капіталу для своєчасного коригування системи управління передбачає забезпечення особи, що приймає рішення (ОПР) інформацією про фактори зовнішнього середовища і внутрішньофірмові процеси, релевантні цілям та завданням розвитку підприємства взагалі та його інтелектуального капіталу зокрема.

У сучасному економічному словнику моніторинг (від лат. *monitor*, що нагадує) – безперервне спостереження за економічними об'єктами, аналіз їхньої діяльності як складова управління [1].

Традиційна роль моніторингу на підприємстві полягала у тому, щоб дати відповідь керівництву підприємства на запитання, що стосуються кількісних характеристик виробничих процесів. У наш час підприємства мають потребу у вимірювальній системі, що базується на системному підході.

Досвід свідчить, що традиційні методи збирання даних щодо капіталу підприємства вже не задовольняють потреби практики управління. Необхідно ввести на кожному підприємстві систему моніторингу інтелектуального капіталу, що створила б нову інформаційну базу для прийняття управлінських рішень з метою зростання ринкової вартості підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження систем моніторингу взагалі та інтелектуального капіталу зокрема стосується вкрай мало робіт. Відомі дослідження щодо системи моніторингу таких учених, як Р.С. Каплан і Д.П. Нортон (1996 рік), М. Мендс (1995 рік), Й. Роккарт (1979 рік) [2]. Можна посилатися на окремі праці стосовно систем моніторингу інтелектуального капіталу, серед яких найбільший інтерес, на наш погляд, становлять три: технологія моніторингу ІАМ, розроблена К.-Е. Свейбі – технологія моніторингу нематеріальних активів (Intangible Assets Monitoring – ІАМ) [3], методика Skandia Navigator [4] і карта балансу очків BSC [5].

У технології ІАМ кожний з трьох видів нематеріальних активів – індивідуальна компетентність, зовнішня структура і внутрішня структура – характеризується чотирма параметрами стану: зростання, оновлення, ефективність, стабільність. Ці параметри повинні відображати, по-перше, стан нематеріального активу з погляду його стабільності і ефективності і, по-друге, перспективи розвитку з позицій зростання і оновлення.

Дещо інша методика аналізу стану нематеріальних активів розроблена фахівцями страхової компанії Skandia. Ця методика, відома під назвою Skandia Navigator, відрізняється від IAM жорсткою прихильністю до економічних показників діяльності компанії, її дочірніх фірм і підрозділів. Оцінка стану інтелектуального капіталу здійснюється в динаміці за трьома напрямками: клієнт, персонал, процеси. Для кожного з цих напрямів аналізу використовуються цілком об'єктивні показники. Використання умовних оцінних індикаторів зведене до мінімуму.

Карта балансу очків (BSC – Balance score card) була розроблена Р. Капланом і Д. Нортеном [5] на початку 90-х років, і, хоча вона не використовує поняття “інтелектуальний капітал”, але дуже близька до методик К.Свейбі та Skandia. Нині ця система широко використовується для оцінки інтелектуальних активів північноамериканських компаній. Її особливість полягає в націленості на перспективу.

Постановка цілей

Але наведені дослідження стосуються лише деяких питань організації моніторингу інтелектуального капіталу підприємства. Отже, віддаючи належне досягненням, які відзначаються в дослідженні моніторингу інтелектуального капіталу, треба зауважити, що для їхнього розвитку та впровадження в практику управління вітчизняних підприємств необхідно систематизувати, узагальнити підходи різних авторів, уточнити зміст, призначення, склад, показники системи моніторингу та умови її застосування, придатні для українських підприємств.

Отже, недостатньо дослідженими залишаються питання теоретико-методичного оформлення моніторингу у вигляді важливої функції управління інтелектуальним капіталом підприємства, які розглянуто у цій статті. Метою поданої статті є подальший розвиток теоретичних положень та науково-методичних засад щодо створення та функціонування систем моніторингу інтелектуального капіталу підприємства та його складових.

Основними методами дослідження є методи логічного узагальнення.

Виклад основного матеріалу

Мета і завдання будь-якого моніторингу, а отже, структура і склад, визначаються об'єктною галуззю його використання. Метою моніторингу інтелектуального капіталу є забезпечення системи управління регулярною, повною, своєчасною та достовірною інформацією про стан цього виду капіталу.

Основними підцілями системи моніторингу є оцінка стану та динаміки розвитку інтелектуального капіталу та його складових, вияв деструктивних тенденцій та процесів розвитку інтелектуального капіталу; визначення причин, джерел, характеру, інтенсивності загроз його розширеному відтворенню, розвитку та ефективному використанню; прогнозування наслідків цих загроз; системно-аналітичне вивчення ситуації, що склалася на макро-, мезо- та мікрорівні, та тенденцій її розвитку, розроблення цільових заходів з нівелювання цих загроз.

Цільовою аудиторією системи моніторингу є працівники відділів: кадрів, маркетингу, фінансового, патентно-інформаційного тощо.

Під час моніторингу інтелектуального капіталу вирішуються такі завдання: формування програми моніторингу інтелектуального капіталу; формування інформаційного фонду про стан розвитку і зміни системи сукупного капіталу взагалі та інтелектуального капіталу підприємства зокрема; спостереження, аналіз, оцінка та прогноз стану інтелектуального капіталу; вияв причинно-наслідкових залежностей між структурою капіталу та ринковою вартістю підприємства.

Всі принципи побудови моніторингу інтелектуального капіталу повинні відповідати загальній властивості – системності, тобто розглядати систему моніторингу інтелектуального капіталу можливо тільки при взаємодії всіх принципів, незважаючи на важливість кожного з них окремо. Як основні принципи моніторингу інтелектуального капіталу за виконаними дослідженнями можна визначити такі:

відповідність цілям підприємства – обов'язкова умова різноманітних заходів щодо моніторингу інтелектуального капіталу підприємства;

цілеспрямованість – розроблення системи цілей, відповідно до якої досягнення конкретніших цілей служить засобом реалізації загальніших;

об'єктивність – необхідність урахування всіх факторів, які впливають на зміни стану інтелектуального капіталу, та недопустимість прийняття рішень до закінчення аналізу всієї зібраної інформації;

безперервність – регламентація графіком результатів моніторингу інтелектуального капіталу;

комплексність – отримання та оброблення соціально-економічної, соціологічної, психологічної інформації, яка характеризує стан і зміни в інтелектуальному капіталі; побудова набору оцінювальних показників для кожної складової інтелектуального капіталу;

оперативність – передавання інформації, її оброблення, прийняття рішень з урахуванням здобутих результатів і його реалізації повинні бути зроблені у певний інтервал часу, цей принцип означає необхідність використання автоматизованих методів оброблення інформації;

мінімізація витрат на моніторинг – під час вибору переліку вхідних показників оцінки інтелектуального капіталу ретельно перевіряється наявність тих, які знаходяться у функціональній залежності; всі похідні показники отримуються за допомогою засобів оброблення інформації, а не надходять у готовому вигляді;

керованість – можливість управляти моніторингом інтелектуального капіталу на підставі побудови методологічного, наукового, математичного, інформаційного, технічного, програмного, організаційного, кадрового, метрологічного забезпечення;

аналітичність – аналіз основних причин зміни стану інтелектуального капіталу з урахуванням впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників;

гнучкість – всі види забезпечення повинні гнучко реагувати на умови, що змінюються;

періодичність – регулярне поповнення інформаційної бази, необхідної для розроблення ключових характеристик інтелектуального капіталу;

виробничо-територіальний підхід – досягнення оптимального поєднання виробничих і територіальних принципів моніторингу службами мотивації;

сумісність – вхідна і вихідна інформація системи моніторингу інтелектуального капіталу повинні мати єдину систему класифікації та кодування;

профілактичність – вихідна інформація системи моніторингу інтелектуального капіталу повинна забезпечувати прийняття рішень, які запобігають несприятливим наслідкам можливих змін в інтелектуальному капіталі;

надійність – технічні засоби, способи технічного оброблення та методичне забезпечення інтелектуального капіталу повинні забезпечувати безумовне здійснення необхідної результативної інформації;

економічність – витрати на оброблення та зберігання інформації системи моніторингу інтелектуального капіталу повинні бути мінімальними;

точність – чіткість постановки завдань дослідження, однозначність їхнього розуміння і трактування, а також вибір інструментів дослідження;

деталізація – можливість деталізувати кожний етап дослідження інтелектуального капіталу, висока якість виконання всіх складових, що досліджуються;

ефективність – ступінь досягнення поставлених цілей та економічної ефективності завдяки розвитку інтелектуального капіталу.

Для моніторингу потрібне відповідне методичне, організаційне, інформаційне та технічне забезпечення.

Склад та послідовність здійснення моніторингу є такими: ідентифікація складових інтелектуального капіталу та об'єктів моніторингу; формування системи техніко-економічних показників складових інтелектуального капіталу підприємства з урахуванням специфіки його функціонування; збирання та підготовка інформації, що характеризує стан об'єктів моніторингу; виявлення факторів, що характеризують перспективні напрями розвитку інтелектуального капіталу; моделювання та формування сценаріїв або стратегій розвитку інтелектуального капіталу підприємства; розрахунок прогностичних показників, що характеризують складові інтелектуального капіталу; аналіз показників; розроблення пропозицій із запобігання та нейтралізації загроз відтворенню, розвитку та ефективному використанню інтелектуального капіталу.

До основних методів моніторингу інтелектуального капіталу належать: статистичний аналіз, бюджетний аналіз, правовий аналіз, опитування, інтерв'ю, тестування, спостереження, атестація, експеримент тощо.

На нашу думку, система моніторингу інтелектуального капіталу повинна накопичувати, систематизувати та аналізувати інформацію: про стан інтелектуального капіталу; про причини змін стану інтелектуального капіталу, що вже спостерігаються, та ймовірних (тобто про джерела і фактори впливу на інтелектуальний капітал); про резерви використання та розвитку інтелектуального капіталу. Крім того, з нашого погляду, для вироблення адекватної політики управління інтелектуальним капіталом необхідно не тільки фіксувати розвиток інтелектуального капіталу та його складових, але й мати комплексний аналіз факторів, що впливають на формування та розвиток інтелектуального капіталу. Тому важливою складовою розробленої системи є показники для моніторингу факторів формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу та відповідний методологічний інструментарій.

Інформація повинна бути достовірною, конкретно та ґрунтуватися на статистичній звітності та аналітичних розрахунках. В останнє десятиріччя можна спостерігати істотні зрушення в підходах до статистичного спостереження за науково-технічним розвитком, який називають концептуалізацією. Від розрізненого набору показників та статистичних даних здійснюється перехід до розроблення систем показників та композитних індексів, що уможливають комплексний аналіз предметної області [6, 7, 8, 9].

Фактори розвитку інтелектуального капіталу та ключові сфери його використання утворюють предметні області (об'єкти) моніторингу. Для кожного об'єкта моніторингу визначені параметри, за якими ведуть спостереження та розроблена система показників. Показники та методологічний інструментарій для отримання їхніх значень розроблялися з урахуванням світового досвіду.

Запропонована система моніторингу інтелектуального капіталу будується на поєднанні державної на відомчій статистики з системою періодичних опитувань професійних груп на підприємствах. Наприклад, для моніторингу такої складової інтелектуального капіталу, як людський капітал до системи статистичних часткових показників були введені такі показники: чисельність персоналу, коефіцієнт зайнятості працівників, питома вага робітників основної діяльності в складі працівників, питома вага працівників у віці від 28 до 50 років, питома вага працівників з вищою освітою, питома вага працівників, які здобули нові професії в звітному році, питома вага працівників, які підвищили кваліфікацію в звітному році, кількість підготованих службовців, витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальні послуги, відпочинок, розваги, культуру та спорт, фондоозброєність, обсяги реалізованої продукції та прибутку на одного працівника, обсяг виробленої продукції за одну годину праці, забезпеченість власним, позиковим капіталом на одного працівника. Вони відображають основні характеристики складових людського капіталу в статистиці. Частковими статистичними показниками інтелектуальної власності є кількість та вартість винаходів, корисних моделей, промислових зразків, знаків для товарів та послуг, фірмової назви, ноу-хау, патентів, частка їхньої вартості у складі активів підприємства. Частковими статистичними показниками структурного капіталу є вертикальна протяжність структури управління підприємством, питома вага кількості наукових і проектних підрозділів у загальній кількості підрозділів підприємства, витрати на отримання, оброблення та передавання інформації, кількість каналів Інтернет, кількість ЕОМ на працівника, витрати на програмне забезпечення, витрати на обчислювальну техніку тощо. Частковими статистичними показниками споживчого капіталу є вартість гудвілу, вартість, потужність та сила бренду, рівень іміджу, розмір портфелю замовлень, обширність клієнтури взагалі та постійної зокрема, якість каналів розподілу, рівень конкурентоспроможності підприємства тощо.

Система опитувань складається з декількох компонентів: опитувань професійних груп підприємства, певної сфери діяльності, опити населення та підприємств як клієнтів (користувачів послуг) підприємства, спеціальні дослідження (аналіз сайтів, експертні опитування тощо).

Отже, у систему моніторингу інтелектуального капіталу входять спостереження за станом складових інтелектуального капіталу (людського, споживчого, структурного капіталів та інтелектуальної власності) і за джерелами і факторами, що на них впливають. Крім того, складові інтелектуального капіталу характеризуються в статистиці та динаміці за двома напрямками: розвиток, використання та з трьох поглядів: власників, працівників, клієнтів.

Висновки

На підставі вищевикладеного можна сказати, що моніторинг інтелектуального капіталу – це комплекс постійно виконуваних за спеціально розробленими науково обґрунтованими програмами спостережень, оцінок, контролю, прогнозів змін у стані інтелектуального капіталу, його складових, та джерелами і факторами, що на них впливають, і розробки на їхній підставі рекомендацій і варіантів управлінських рішень, необхідних і достатніх для забезпечення підвищення ринкової вартості підприємства.

Відповідно до наведеного визначення і покладених на моніторинг інтелектуального капіталу функцій він повинен охоплювати такі основні напрямки діяльності: спостереження за чинниками впливу і станом інтелектуального капіталу підприємства; оцінку фактичного стану інтелектуального капіталу підприємства; прогноз стану розвитку та використання інтелектуального капіталу та оцінку його прогнозованого стану.

Менеджери підприємств повинні усвідомити необхідність такого моніторингу не тільки для зміцнення іміджу підприємств в зовнішньому середовищі, але і для вирішення внутрішніх проблем підприємств, які далеко не завжди стають очевидними з динаміки балансових показників. Моніторинг необхідний для цілей як поточного, так і стратегічного менеджменту підприємства. Тим-

часові акценти визначаються, з одного боку, виявленою залежністю між характеристиками інтелектуального капіталу і результатами роботи підприємства і, з іншого боку, можливостями корегування відповідних компонентів інтелектуальних ресурсів.

Викладений методичний підхід та інструментарій аналізу та діагностики інтелектуального капіталу дає змогу з достатньою повнотою досліджувати комплекс факторів, що впливають на розвиток та використання інтелектуального капіталу, осмислено та цілеспрямовано організувати та виконати необхідний моніторинг, системно аналізувати економічну ситуацію, що динамічно змінюється, здійснювати техніко-економічне обґрунтування управлінських рішень, що приймаються.

Перспективи подальших досліджень

Розвідка подальших досліджень полягає у моделюванні системи моніторингу інтелектуального капіталу підприємства, що охоплює завдання оцінки інформаційного середовища системи моніторингу інтелектуального капіталу, модель технології побудови цих систем, розроблення методів оброблення та зберігання в них інформації, моделювання функціонування розподілених систем моніторингу інтелектуального капіталу корпорацій.

1. *Энциклопедические словари* // www.encycl.yandex.ru. 2. Люти А. *Определение показателей для оценки хозяйственных процессов* / А.Люти, А.Кран, К.Петер. // *Проблемы теории и практики управления*. – 1998. – № 5. – С. 101–106. 3. Sveiby K.E. *Measuring Intangibles and Intellectual capital – An Emerging First Standard* / Internet version, Aug 5, 1998. 4. *Skandia Navigator* // <http://www.skandia.com>. 5. Kaplan R., Norton D. *The Balanced Score Card*. – Boston: HBS Press, 1996. – 324 p.. 6. *Indicator Handbook. Statistical Indicators Benchmarking the Information Society* / <http://www.sibis-eu.org>. 7. *Measuring digital opportunity*. ITU, 2005. / <http://www.itu.int>. 8. *Global Information Technology Report 2004*. / <http://www.weforum.org>. 9. *Towards a European Research Area. Science, Technology and Innovation Key Figures 2003–2004* / <http://www.europa.eu.int>

УДК 658.713.001.76:656.2

О.М. Журавльова

Українська державна академія залізничного транспорту,
м. Харків

ЛІЗИНГ ЯК ФОРМА ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ УКРАЇНИ

© Журавльова О.М., 2007

Виділено основні види інноваційної діяльності та джерела її фінансування. Охарактеризовано поняття інноваційного лізингу. Обґрунтовано застосування лізингової діяльності для стимулювання інноваційних процесів на залізничному транспорті. Розглянуто критерії оцінки вигідності лізингових операцій як для лізингоодержувача, так і для лізингодавця. Виділено переваги лізингу порівняно з традиційними формами фінансування та кредитування. Відзначено зміни, що відбулися у законодавчому полі стосовно лізингової діяльності в Україні.

The basic types of innovative activity and its sourcings are selected in the article. The concepts of the innovative leasing are presented. Application of leasing activity is grounded for stimulation of innovative processes on a railway transport. The criteria of estimation of leasing operations' advantage are considered both all participants of the leasing process. Advantages of leasing are selected by comparison to the traditional forms of financing and crediting. There are marked some changes which happened in the legislative field of Ukrainian leasing activity.

Постановка проблеми

Основою пришвидшеного економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності окремих підприємств, а саме підприємств залізничного транспорту, є інноваційні процеси. Впроваджуються нові технології, методи організації виробництва та збуту.